

نشریه علمی علم و تمدن در اسلام
سال چهارم / شماره سیزدهم / پاییز ۱۴۰۱

20.1001.1.26764830.1401.4.13.6.1

نقش آیسکو در فعالیت‌ها و راهبردهای فرهنگی-تمدنی سازمان همکاری اسلامی

سید شجاع حسین حسینی^۱ / مرتضی شیرودی^۲
(۱۲۰-۱۰۰)

چکیده

سازمان کنفرانس اسلامی (تأسیس ۱۹۶۹ م/ ۱۳۴۸ ش) که در سال ۲۰۱۱ م/ ۱۳۹۰ ش به سازمان همکاری اسلامی تغییر نام داد، بیش از آن که در عرصه فرهنگی-تمدنی به فعالیت بپردازد، به یک سازمان سیاسی تبدیل شد اما با عنایت به ماهیت و سابقه فرهنگی-تمدنی کشورهای اسلامی عضو سازمان و ضرورت روز افزون اقدامات غیرسیاسی سازنده و پیش‌برنده در زمینه‌های اجتماعی نیاز به تأسیس یک سازمان فرهنگی-تمدنی در کشورهای اسلامی ذیل سازمان همکاری اسلامی چنان بالا گرفت که در سال ۱۹۸۲ م/ ۱۳۶۱ ش به تأسیس سازمان آموزشی، علمی و فرهنگی اسلامی (آیسکو) منجر شد اما آیا این سازمان در ایفای نقش فرهنگی-تمدنی خود موفق بوده است؟ مقاله حاضر می‌کوشد با معرفی آیسکو در بخش اهداف، ماموریت‌ها (فعالیت‌ها) و تبیین سیاست‌ها و راهبردهای سازمان به سؤال مذکور پاسخ دهد. روش مقاله برای دستیابی به پاسخ سؤال، تاریخی، توصیفی و تحلیلی مبتنی بر روش‌شناسی اجتماعی‌گرایی است. یافته‌های مقاله عبارت است از: وجود تضادهای مختلف در کشورهای اسلامی از جمله اختلافات سیاسی و نیز، دخالت‌های کشورهای غربی چون اسرائیل و آمریکا و تأثیرپذیری آیسکو از فضای سیاسی سازمان همکاری اسلامی مانع از تحقق کامل اهداف سازمان آموزشی، علمی و فرهنگی اسلامی شده ولی ظرفیت‌ها و توانمندی‌های آیسکو امیدهای جدیدی را جهت فعالیت‌ها و راهبردهای فرهنگی-تمدنی سازمان همکاری اسلامی پدید آورده است.

واژه‌های کلیدی: سازمان همکاری اسلامی، سازمان آموزشی، علمی و فرهنگی اسلامی، آیسکو، فرهنگ و تمدن.

۱. دکتری تاریخ معاصر کشورهای اسلامی، جامعه المصطفی (ص)، قم، ایران. sah2595@gmail.com

۲. دانشیار گروه تمدن و سیاست اسلامی، مرکز پژوهی تمدن اسلامی و دین پژوهی پیامبر اعظم (ص)، قم، ایران. (نویسنده مسئول)
shiroudi@mpte.ir

مقدمه

سازمان آموزشی، علمی و فرهنگی اسلامی (آیسسکو^۱) با هدف ایجاد یک سازمان بین‌المللی در زمینه آموزش، علوم و فرهنگ در سال ۱۹۸۲ / ۱۳۶۱ رسماً تأسیس شد. این سازمان با هدف تحکیم همبستگی و همکاری میان جوامع اسلامی و با اساس نامه‌ای با همین هدف در قالب اصول سعه صدر و ارزش‌های والای اسلام تأسیس گردید. اهداف کلی سازمان آیسسکو عبارتند از:

- تقویت، ارتقاء و تحکیم همکاری در زمینه‌های آموزش، علمی، فرهنگ و ارتباطات و هم‌چنین توسعه و ارتقای این زمینه‌ها در پرتو ارزش‌ها و آرمان‌های انسانی اسلامی و در چارچوب تمدن جهانی اسلام.

- تبلیغ و نشان دادن چهره واقعی اسلام و فرهنگ اسلامی، ترویج گفت و گوی میان تمدن‌ها، فرهنگ‌ها و مذاهب و تلاش و فعالیت به منظور گسترش ارزش‌های عدالت و صلح به همراه اصول آزادی و حقوق بشر براساس چشم‌انداز تمدنی اسلام.

- کمک به تحقق صلح و امنیت جهانی با استفاده از شیوه‌های گوناگون به ویژه با استفاده از آموزش علوم، فرهنگ و ارتباطات و تحکیم تفاهم میان ملت‌های درون و بیرون از کشورهای عضو.

- حمایت از جنبه‌های تنوع فرهنگی در کشورهای عضو و تشویق به تعامل فرهنگی، حفظ هویت فرهنگی و حفاظت از استقلال اندیشه.

- حاکمیت تکامل‌گرایی و ایجاد هماهنگی میان مؤسسه‌های تخصصی سازمان همکاری اسلامی در حوزه‌های آموزش، علوم، فرهنگ و ارتباطات و کشورهای عضو آیسسکو و تقویت همکاری و مشارکت با مؤسسه‌های مشابه دولتی و غیردولتی با منافع مشترک در درون و بیرون از کشورهای عضو.

- استفاده بیش‌تر از فرهنگ اسلامی با تأکید بر ویژگی‌های آن و تبلیغ تمایلات آن در مطالعات فکری، پژوهش‌های علمی و برنامه‌های آموزشی.

- تلاش به منظور ایجاد تکامل متقابل و هماهنگی میان نظام‌های آموزشی کشورهای عضو.

- حمایت از فعالیت‌های آموزشی، علمی و فرهنگی مؤسسه‌های مسلمانان در کشورهای غیر عضو آیسسکو.

سازمان آیسسکو دارای سه رکن اصلی به شرح زیر است:

۱. مجمع عمومی
۲. شورای اجرایی

۳. اداره کل

هم‌چنین این سازمان دارای چندین رکن فرعی است که عبارتند از:

- ۱- فدراسیون دانشگاه‌های جهان اسلام^۱
- ۲- نهاد اسلامی اخلاقیات در علوم و فناوری^۲
- ۳- مرکز ترویج تحقیقات علمی آیسسکو (کریمی، ۱۳۹۰: ۶۲)

ادبیات موضوع

نگارندگان با بررسی اجمالی و گاه تفصیلی بیش از صد منبع مرتبط به موضوع مقاله، به دسته بندی زیر در پیشینه این تحقیق دست یافته است:

الف- منابع مرتبط به کلیات و مفاهیم مانند: کتاب کاستی‌های و بایسته‌های فرهنگی جهان اسلام اثر شوشتری؛

ب- منابع مرتبط به فرهنگ مانند: کتاب میانی استراتژی فرهنگی از دیدگاه امام علی (ع) اثر بابایی؛

ج- منابع مرتبط به سازمان همکاری اسلامی مانند: کتاب سازمان کنفرانس اسلامی از یحیی فوزی؛

د- اسناد مربوط به سازمان همکاری اسلامی: اسناد متعدد و متنوعی از سازمان همکاری اسلامی وجود دارد که به صورت غیرمستقیم می‌تواند در مقاله مورد استفاده قرار گیرد از جمله:

بیانیه‌های دبیرخانه سازمان کنفرانس اسلامی در موارد مختلف؛

بیانیه‌های ستاد ریاست سازمان کنفرانس اسلامی در موارد متعدد؛

طرح راهبردی تکافل و همکاری فرهنگی در خدمت مسائل توسعه‌ای و تمدنی آیسسکو؛

پژوهش‌های انجام شده در مورد این تحقیق، درباره مفردات آن است و به صورت ترکیبی تحقیق مستقلی

در این زمینه تا آن‌جا که نگارندگان جستجو کرده‌اند، انجام نگرفته است لذا جای خالی چنین تحقیقی احساس می‌گردد.

1. The Federation of Universities of The Islamic World (FUIW)

2. IBEST

زمینه‌گرایی اجتماعی به مثابه روش

جامعه‌گرایی با زمینه‌گرایی در معنا هم‌افزایند و هر دو، از مکاتب مهم غرب امروز به شمار می‌روند. این مکتب، لیبرالیسم را به چالش کشیده و آن را با انتقادات جدی مواجه کرده است. جامعه‌گرایی یعنی: اعتقاد به این باور که خود انسان و فرد انسانی به وسیله جامعه‌ای که اعضای آن زیاد است، تعریف و تبیین می‌شود. به عقیده جامعه‌گرایان، سرگذشت زندگی هر انسان همواره در سرگذشت جماعتی رقم خورده است که شکل دهنده هویت افراد است. (آشوری، ۱۳۷۹: ۵۶) این عوامل رقم زننده، ممکن است خانواده، شهر، قبیله، ملت، حزب یا سازمان خاص باشند. متفکران اجتماع‌گرا، مبانی اخلاقی و سیاسی جامعه را متأثر از زمینه‌های فرهنگ و تاریخ آن جامعه می‌دانند، به همین دلیل است که به آن‌ها زمینه‌گرا نیز می‌گویند، لذا این تفکر، از این جهت در مقابل بنیان‌گرایی قرار دارد. لیبرالیست‌ها در واقع بنیان‌گرا هستند. (بیات و دیگران، ۱۳۸۱: ۸۷)

لیبرالیسم ارزش‌های لیبرالی را متکی به خرد انسانی می‌داند و می‌خواهد آن‌ها را به تمامی جوامع، بدون در نظر گرفتن سنت‌ها و ارزش‌های خاص آن، تعمیم دهد. یکی از مهم‌ترین نقطه‌های چالش میان این اندیشه‌ها و فلسفه لیبرالیسم در همین نقطه است. زمینه‌گرایی و جامعه‌گرایی را می‌توان حد واسط و بینابین جهان‌شمولی و عام‌نگری بنیان‌گراها و نسبی‌گرای پست مدرن تلقی کرد. (پاکباز، ۱۳۷۸: ۳۲) در واقع، بسیاری از متفکران در عین مخالفت با نسبییت مطلق و افراطی پست مدرنیستی به نوعی از نسبییت اعتقاد دارند. از مهم‌ترین متفکران این گونه اندیشه می‌توان به مک اینتایر^۱ (تولد: ۱۳۰۸/۱۹۲۹) و چارلز تیلور^۲ (تولد: ۱۹۳۱/۱۳۱۰) اشاره کرد. متفکران این مکتب از منتقدان مدرنیسم‌اند اما وجه فرهنگی آنان بیش از وجه سیاسی آنان است.

اجتماع‌گرایان، مخالف تکیه کردن بر ارزش‌های فردی و شخصی و مخالف نادیده گرفتن شوون اجتماعی است. (سوهو، ۱۳۵۴: ۴۱) از دیگر عقاید آنان عبارت است از: انسان نمی‌تواند به شکل مستقل تصویری از خود داشته باشد. تصویر کامل انسان از خود نمی‌تواند از غایات و اهداف جامعه جدا باشد. انسان با خصوصیت‌های اجتماعی آمیخته شده و این خصوصیات جزئی از فرد محسوب می‌شود. اجتماع‌گرایان با خردگرایی و فردگرایی افراطی بر خاسته از عصر روشنگری، مخالف‌اند (علی بابایی، ۱۳۶۵: ۵۶) زیرا: فردگرایی افراطی و خردگرایی افراطی به خصوصیات فرهنگی و اجتماعی بی

1. Alasdair MacIntyre

2. Charles Taylor

اعتنا هستند. اجتماع‌گرایان مخالف هر گونه تلاش کل‌گرایانه‌اند و تعمیم آن را ناصواب و مقرون به شکست می‌دانند. در نظر آنان، اجتماع، تجسمی از روح است البته تجسمی کامل‌تر از فرد. آنان با بی-توجهی به حقوق اجتماعات که در لیبرالیسم وجود دارد، مخالف‌اند. اجتماع‌گرایان می‌گویند نمی‌توان به پشتوانه عقلانیت به اصول عام و جهان شمول دست یافت. آن‌ها شعار اصلی‌شان این است: انسان موجودی اجتماعی است و هویت و ماهیت او وابسته به وجودش در جامعه و در گرو روابط و پیوندها و داد و ستدهای اجتماعی اوست. (علی زاده، ۱۳۷۷: ۹۶)

آیسسکو و ارتقاء همبستگی‌های فرهنگی-تمدنی

الف- تاریخچه فعالیت‌های سازمان آموزشی، علمی فرهنگی اسلامی در ارتقاء همبستگی: وحدت منطقه‌ای آرمانی است که از دیرباز الهام‌بخش جنبش‌های فکری بوده و فلاسفه به منظور نیل به وحدت بشر و با تکیه بر نظریه‌های اجتماعی حاصل از قانون طبیعت و تعلیمات مذهبی، تشکیل جوامع بزرگ را ضروری می‌دانستند. افلاطون^۱ تشکیل جامعه را برای همکاری و رفع نیازهای بشری ضروری می‌دانست. ابن خلدون بر این باور بود که بدون همبستگی، تعاون و همکاری، ادامه جامعه میسر نخواهد بود و آدمیان محکوم به همراهی و همیاری در جامعه‌اند. او عقیده داشت رویکرد و گرایش انسان و آدم به جمع و اجتماع بعد از تأمین و برآورده شدن نیازهای نخستین مادی، نیاز به امنیت و دور ماندن و مصون بودن از خطرات، آسیب‌ها و تهدیدات پیرامون و متجاوزان است. ژان ژاک روسو^۲ (مرگ: ۱۷۷۸/۱۱۶۶) اندیشه خیر مشترک برای افراد جامعه را در رساله قرارداد اجتماعی مطرح کرده و معتقد است که برای دستیابی به آن، همگان باید در کنار یکدیگر و با هم تلاش کنند. (کازمی، ۱۳۷۰: ۲۲)

از این رو، سازمان آیسسکو با هدف تحکیم همکاری و تبادل تجربیات آموزشی، علمی و فرهنگی بین اعضا، پیاده کردن فرهنگ اسلامی در برنامه‌های درسی مقاطع مختلف آموزشی، احیا و حفاظت از فرهنگ اصیل اسلامی و حمایت از هویت اسلامی مسلمانان مقیم غرب تأسیس گردید. این سازمان در راستای اهداف خود در زمینه ارتقای همبستگی میان کشورهای اسلامی در قالب سازمان همکاری اسلامی تلاش‌های متعددی انجام داده است که در ادامه به بررسی نقش و عملکرد این سازمان در زمینه تحقق وحدت و ارتقاء همبستگی کشورهای اسلامی خواهیم پرداخت.

1. platon

2. Jean-Jacques Rousseau

ب- دیگر اقدامات سازمان آیسکو در زمینه ارتقاء همبستگی: از اقدامات سازمان آیسکو در ارتقای همبستگی کشورهای اسلامی در قالب سازمان همکاری اسلامی، می‌توان به تشکیل شورای مشورتی به منظور اجرای راهبرد فرهنگی جهان اسلام، در دومین نشست وزرای فرهنگ کشورهای اسلامی، نام برد. از آن جایی که تحکیم و تقویت هویت فرهنگی اسلامی از اهداف مهم سازمان آیسکو می‌باشد و جهت‌گیری جدید این هدف از طریق تنوع فرهنگی است، آیسکو در چهارمین نشست وزرای فرهنگ کشورهای اسلامی که در اکتبر ۲۰۰۸ / مهر ۱۳۸۷ در باکوی آذربایجان برگزار شد، «بیانیه تنوع فرهنگی اسلامی» را تصویب کرد و در همین نشست «پایتخت‌های فرهنگی جهان اسلام» تا سال ۲۰۱۵ / ۱۳۹۴ تعیین شدند. (ISESCO:2007,44)

بیانیه تنوع فرهنگی اسلامی ضمن به رسمیت شناختن همه فرهنگ‌ها، بر ضرورت تعامل فعال با دیگر تمدن‌ها تأکید کرد. در ماده چهار این بیانیه آمده است: فرهنگ و تمدن اسلامی به مثابه سرمایه و ذخایر تاریخی پیشرفت، دانش، خلاقیت و عمل است و همیشه به تنوع و تکرار احترام نهاده و با آن‌ها ارتباط داشته است. تنوع تمدن‌ها و فرهنگ‌های متعدد و هم‌زیستی آن‌ها در دنیای اسلام، علی‌رغم زبان‌ها، نژادها، قوم‌ها و ... بهترین نشانه و گواه تاریخی برای فرهنگ سعه‌صدر و گفتگو است که اسلام همیشه و در بازه‌های زمانی مختلف خواهان آن بوده است. در بیانیه تنوع فرهنگی، به ضرورت تعامل کشورهای اسلامی و به‌طور کلی فرهنگ و تمدن اسلامی با دیگر فرهنگ‌ها و تمدن‌ها اشاره گشته و به برداشت صحیح اسلامی از حقوق بشر و فرهنگ عدالت و صلح تأکید شده است: ملت‌های مسلمان مجدداً همانند همیشه تعهد خود را به عدالت، فرهنگ، سعه‌صدر و صلح اعلان می‌کنند... صلح دربردارنده احترام به حقوق احاد بشر، اراده و عزم جمعی و واقعی به هم‌زیستی برپایه ارزش‌های مشترک همه انسان‌ها و اجرای حقوق بشر برای پاس‌داشت از فرهنگ‌ها، هویت‌ها و تمدن‌های مربوطه است که به سهم خود به ارتقای میراث تمدنی و فرهنگی همه انسان‌ها منجر خواهد شد. (راهبرد فرهنگی جهان اسلام، ۱۳۸۰: ۷۸) در حقیقت توجه آیسکو به تحکیم و تقویت هویت اسلامی و تأیید تنوع فرهنگی، پاسخی به چالش‌های گوناگون مانند پیامدهای جهانی شدن و تهاجم گسترده علیه اسلام و فرهنگ اسلامی بود.

یک- ارتقاء همبستگی از طریق راه‌کار فرهنگی: همبستگی اسلامی در حوزه‌های فرهنگ با سازماندهی گفت و گو میان کشورهای اسلامی تقویت می‌گردد، و این مهم با اجرای راه‌کار تقریب مذاهب اسلامی و راه‌کار همبستگی فرهنگی امکان‌پذیر می‌شود؛ از این‌رو، سازمان آیسکو در برنامه‌های میان مدت

۲۰۰۹-۲۰۰۱ / ۱۳۸۸-۱۳۷۹ و ۲۰۱۸-۲۰۱۰ / ۱۳۹۷-۱۳۸۹ به ارتقای گفت‌وگو میان فرهنگ‌ها توجه داشته است و به منظور کاهش فاصله تمدن، فرهنگ و علم میان مسلمانان و ملل دیگر، از جوامع و اقلیت‌های مسلمان خارج از کشورهای اسلامی حمایت می‌کند، هم‌چنین به منظور ارتقای همبستگی کشورهای اسلامی، تنوع فرهنگی میان کشورهای اسلامی نیز، مورد توجه آیسسکو می‌باشد؛ چرا که با وجود اصول و اهداف متعالی یکسانی که همه آن‌ها از فرهنگ اسلامی واحد سرچشمه می‌گیرد و با وجود وحدت در میان تمدن اسلامی، اما به سبب فقه و حقوق، نوسازی و احترام به آراء و عقیده دیگران، شعب فرهنگی و تمدن متنوعی در میان جوامع اسلامی حاکم است، از این‌رو، چالش‌های تمدنی و فرهنگی در کشورهای عضو، نیازمند تشکیل فرهنگ اسلامی است و برای رسیدن به اهداف مورد نظر بر اجرای راه‌کارهای فرهنگی جهان اسلام و مذاهب اسلامی، بر بیانیه تنوع فرهنگی اسلامی تأکید داشته است. هدف سازمان آیسسکو از ارتقایی همبستگی میان کشورهای اسلامی، تحقق ارزش‌های امت اسلامی، کمک اغنیا به فقرا، کمک توانمندان به ناتوان‌ها است. (قربانی شیخ نشین سیمبر، ۱۳۹۰: ۹۱)

به علاوه، سازمان آیسسکو به منظور دستیابی به هدف گفت‌وگوی فرهنگی و ارتقای همبستگی میان مسلمانان بر استفاده از راهبرد تقریب مذاهب اسلامی که سمت و سیاق آن وحدت و راهبرد همبستگی فرهنگی اسلامی که پیرامون محور تنوع است، تأکید می‌کند و به منظور اجرای این برنامه از استراتژی‌های و روش‌هایی مانند سازماندهی اردوهای کودکان و جوانان، سفرهای زیارتی برای کودکان مسلمان به کشورهای اسلامی، سمپوزیوم (همایش) های بین‌المللی با ویژگی تنوع فرهنگی و تولید مطالب سمعی و بصری استفاده کرده و به منظور غنی‌سازی گفت‌وگوی فرهنگی و ارتقای همبستگی، فعالیت‌هایی مبتنی بر تحکیم دانشمندان مسلمان، مؤسسه‌های دانشگاهی، مراکز فرهنگی و سایر گروه‌ها با هدف افزایش کیفیت اقدامات فرهنگ اسلامی در زمینه رهبری تولیدات، انتشارات، توزیع و کسب قدرت رقابت و محافظت از هویت فرهنگی در مقابل تمامی اشکال سیطره داشته است. (ام. کالینز، ۱۳۷۰: ۲۷۶ و موثقی، ۱۳۹۴: ۲۵۱) این سازمان با اهدای جوایز و پاداش به مؤسسات و افرادی که در این زمینه فعالیت می‌کنند و با سازماندهی کاروان‌های فرهنگی، برگزاری نمایشگاه‌های هنری، همکاری با شبکه‌های ماهواره‌ای و شبکه‌های الکترونیکی برای نشان دادن تنوع فرهنگی، بر غنی‌سازی تنوع و تقویت خود در توسعه همه جانبه و پایدار و در راستای دستورالعمل‌های برنامه میان مدت ۲۰۰۹-۲۰۰۱ / ۱۳۸۸-۱۳۷۹ تأکید کرده است. (کریمی، ۱۳۹۰: ۹۵)

دوم- به کارگیری راهبرد تقریب میان مذاهب اسلامی: از دیگر فعالیت‌های این سازمان، می‌توان به «راهبرد تقریب میان مذهب اسلامی» اشاره کرد که بر دو منبع اصلی قرآن و احادیث و سپس بر اصل مشترک و وحدت بخش و تقویت‌کننده هستی امت اسلامی استوار است، اشاره کرد. به بیان دیگر، این راهبرد به منظور کاهش میزان اختلاف‌های مذهبی و تحقق بخشیدن به اهداف والای جهان اسلام و جلوگیری از سوء استفاده دشمنان از پاره‌ای مسائل موجود و به منظور رؤیاریبی با حملات پیوسته دشمنان اسلام تدوین گردیده است و از اهداف آن، بررسی و تبیین دلایل اختلافات مذهبی و نمایش نقاط اختلاف است تا با مراجعه به منابع اصلی و صحیح و با یافتن راه‌های علمی و عملی، انسجام و یک‌پارچگی به جهان اسلام بازگردانده شود و همبستگی میان کشورهای اسلامی ارتقاء یابد. در حقیقت، راهبرد تقریب میان مذاهب اسلامی کاهش گستره اختلافات میان مذاهب فقهی و اثبات این موضوع است که مذاهب فرقه‌های اسلامی بر سر اصول شریعت موجود در قرآن و روایات صحیح پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌هرگز اختلاف ندارند و اختلاف‌ها تنها به دلیل اجتهادها و نظریاتی است که فقها و مجتهدان مذاهب استفاده کرده‌اند و هم‌چنین هدف از تقریب، ادغام مذاهب موجود یا برکنار کردن برخی از مذاهب نیست و بر این موضوع که نقاط مشترک و موافق میان مذاهب بر موضوعات فقهی بسیار بیشتر از اختلافات است، تأکید می‌کند. از این‌رو، لازمه تقریب کاهش تفرقه میان پیروان مذاهب و همبستگی اسلامی است که خود به ارتقای همبستگی میان کشورهای اسلامی می‌انجامد.

(ISESCO:2009:3)

برنامه وحدت و تنوع فرهنگ اسلامی آیسسکو پس از تصویب بیانیه اسلامی تنوع فرهنگی، به عنوان سند مرجع این حوزه طراحی شده است. در واقع، ارزش این برنامه در این نکته پنهان است که وحدت را با ابعاد و اهداف آن و تنوع را به عنوان حقیقتی منشعب از وحدت با یکدیگر جمع می‌کند. هدف از این برنامه دستیابی به امنیت فرهنگی برای جهان اسلام در سایه تغییرات بین‌المللی و تنگناها و مسائل کنونی است. به منظور دستیابی به این هدف، فعالیت‌های این برنامه بر تداوم تلاش‌هایی تأکید دارد که برای اجرای راه‌کار فرهنگی جهان اسلام و سازوکارهای اجرایی آن انجام شده است. این امر از طریق توصیه‌ها و رهنمودهای شورای مشورتی اجرای راه‌کار فرهنگی جهان اسلام دست‌یافتنی است. این برنامه به ایجاد یک فرهنگ بشری برای امت اسلامی و ایجاد یک فرهنگ قدرتمند، باز و یکپارچه کمک می‌کند و در واقع به حراست از هویت فرهنگی منجر می‌گردد. علاوه بر آن، برنامه گفتگوی فرهنگی و همبستگی میان مسلمانان آیسسکو بر ترسیم عوامل همبستگی و گفتگوی میان مسلمانان از طریق راهبرد تقریب

مذاهب اسلامی و پیش‌نویس راهبرد همبستگی فرهنگی اسلامی تأکید می‌نماید. راهبرد تقریب مذاهب اسلامی به سمت وحدت هدایت شده است، حال آنکه پیش‌نویس راهبرد همبستگی فرهنگی اسلامی حول محور تنوع است. هر دو استراتژی موضوع امت اسلامی را مد نظر دارد. (شوشتری، ۱۳۸۳: ۲۳)

سوم- طرح راهبرد اجرای فرهنگ اسلامی میان مسلمانان در غرب: دو طرح کلی «راهبرد اجرای فرهنگ اسلامی در غرب»^۱ و «بهره‌گیری از استعداد های مسلمانان مقیم غرب»^۲ با هدف توجه کافی به مسلمانان مقیم غرب تدوین یافته‌اند که در اجرای هریک از این دو طرح کلی، سازمان آیسسکو فعالیت‌هایی را انجام داده است.

در راستای اجرای راهبرد اجرای فرهنگ اسلامی در غرب، سازمان آیسسکو از مؤسسات اسلامی خارج از جهان اسلام حمایت کرده و کوشیده است به یکسان‌سازی پیام آنها با این هدف که این مؤسسات توان دفاع از مسلمانان را بدون نقض قوانین کشورهای میزبان و اصول اسلام داشته باشند، و همچنین می‌توانند چهره واقعی اسلام را به نمایش گذاشته و به ادعاهای کذب علیه اسلام پاسخ‌دهند، بپردازد، از این رو «شورای عالی آموزش و پرورش غرب»^۳ را با هدف بررسی و رسیدگی به مشکلات مسلمان خارج از دنیای اسلام، به ویژه مسائل مذهبی، آموزشی، اجتماعی، و زندگی فرهنگی آنها و اجرا و توسعه فعالیت‌های فرهنگی در غرب، تشکیل داده است.

همچنین جلسات گوناگونی با حضور رؤسای مراکز و انجمن‌های فرهنگی در اروپا، آمریکای لاتین، کشورهای حوزه کارائیب و آسیا برگزار و همگام با تلاش‌های مؤسسات غربی، دانشگاه‌ها و مؤسسات، فعالیت کرده تا آنان را نسبت به همکاری با مؤسسات فرهنگی اسلامی خارج از اسلام ترغیب کند. در این راستا، سازمان آیسسکو برنامه خود را با سمپوزیوم (همایش) هایی که در فرانسه و ایتالیا که در سال ۱۳۸۲/۲۰۰۴ به عنوان پایتخت‌های فرهنگی اروپا انتخاب شده بودند، آغاز کرد و به منظور خنثی نمودن تبلیغات رسانه‌ای که تمدن اسلامی را مخدوش می‌کنند و برای رفع تحریفات موجود در کتب درسی غربی، برقراری پیوند میان مؤسسات فرهنگی اسلامی با مؤسسات غربی تلاش کرده است.

(معظمی، ۱۳۸۴: ۹۱)

در دیپلماسی فرهنگی آیسسکو توجه به جوانان کشورهای عضو هم به وضوح دیده می‌شود از جمله:

1. The Strategy for Islamic Cultural Action in The West
2. The Strategy for Benefiting from Migrant Muslim
3. The Supreme Council for Education and Culture

- به منظور اجرای این برنامه، سازمان آیسسکو سازوکارهای جدیدی درباره گفتگو و همبستگی فرهنگی اتخاذ کرده است، سازوکارهایی نظیر سازماندهی اردوهای کودکان و جوانان، سمپوزیوم (همایش) های بین‌المللی با ویژگی تنوع فرهنگی، و سازماندهی سفرهای زیارتی برای کودکان مسلمان به کشورهای اسلامی از این نوع است.

- سازمان آیسسکو کشورهای عضو را نسبت به اهمیت تغییرات ناشی از فناوری اطلاعات و ارتباطات و به طور کلی فنون دیجیتال حساس نموده است، بنابراین، سازمان، اهداف و برنامه‌های ذیل را در دستور کار خود دارد: افزایش آگاهی کشورهای عضو درباره نیاز به گسترش فرهنگ دیجیتال در میان گروه‌های اجتماعی، به‌ویژه کودکان، جوانان و زنان و ...

- یکی از فعالیتهای سازمان در عرصه فناوری اطلاعات و ارتباطات توجه و تأکید بر ابعاد اخلاقی و فرهنگی است تا آگاهی کودکان و جوانان را نسبت به خطرهای پنهان پیام‌های رسانه‌ای پرزرق و برق و هیجان‌انگیزی که بر فکر آنان تأثیر می‌گذارد و آنان را از ارزش‌های فرهنگی و مذهبی‌شان منحرف می‌سازد، افزایش دهد. (معظمی، ۱۳۸۴: ۹۵)

چهارم- تأکید مضاعف بر بهره‌گیری از استعدادهای مسلمانان مقیم غرب جهت ارتقا همبستگی اسلامی: در راستای اجرای «راهبرد بهره‌گیری از استعدادهای مسلمان مقیم غرب» با توسعه همکاری و مشارکت با مؤسسات تحقیقاتی علمی در کشورهای توسعه یافته و با هدف صرفه جویی در زمان، انرژی و منابع و پرهیز از تلاش‌های موازی و استفاده از دستاوردهای شبکه‌های موجود، نسبت به استفاده از توانایی‌های مسلمانان مهاجر، هماهنگی و اقدامات میان آنها و تأسیس بانک اطلاعات، توجه ویژه‌ای کرده است. در حقیقت طرح «راهبرد بهره‌گیری از استعدادهاى مسلمان مقیم غرب» در چهارمین اجلاس وزرای فرهنگ کشورهای اسلامی در سال ۱۳۸۳/۲۰۰۴ با هدف تقویت ارتباطات و پیوندهای متخصصان مسلمان در غرب و متشکل کردن آنها، تدوین گردید. (امجد، ۱۳۸۸: ۴)

پنجم- برقراری تعاملات فرهنگی در مسیرهای زیارتی: از دیگر اقدامات سازمان آیسسکو در قالب سازمان همکاری اسلامی، می‌توان به برنامه تعامل فرهنگی درباره طرح مسیرهای زیارتی اشاره کرد که با هدف به تصویر کشیدن اثرات مثبت زیارت در زندگی مسلمانان، به مطالعات اجتماعی و اختصاصی و فرهنگی درباره نقش مسیرهای زیارتی در ایجاد پیوند میان جوامع مسلمان و به تبع آن روابط مستحکم براساس میراث اجتماعی و فرهنگی اختصاص داشته است. (بروجردی، ۱۳۸۶: ۸)

همان‌گونه که پیش‌تر بیان شد، پدیده جهانی شدن، پیامدها و تأثیرات دیگری نیز، بر نظام بین‌الملل داشته است که از جمله این پیامدها فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات است که یکی از مشخصه‌های جهان حاضر می‌باشد. از سویی، آن چنان که در تعریف دیپلماسی فرهنگی گفته شده، رسانه‌ها، شامل اینترنت، ماهواره‌ها، رادیو و تلویزیون و سایر شبکه‌ها، ابزارهای کارآمد دیپلماسی فرهنگی هستند. از سوی دیگر، در چندین دهه اخیر کشورهای توسعه یافته به سمت و سوی جامعه اطلاعاتی و دانش‌محور حرکت کرده و با کمک فناوری اطلاعات و ارتباطات که به سبب پدیده جهانی شدن برجسته‌تر شده، رهبری جهان را در دست گرفته‌اند، از این‌رو، سازمان آیسسکو با هدف کاهش وابستگی به کشورهای توسعه یافته، با تدوین چارچوب اسلامی «مبادله و تکامل متقابل» نسبت به توسعه و گسترش شبکه‌های تبادل کارشناسی فنی و برنامه‌های اطلاعاتی و ارتباطی میان کشورهای عضو اقدام کرده و همان‌گونه که پیش‌تر مطرح کردم سازمان همکاری اسلامی در ذیل برنامه برنامه وحدت و تنوع فرهنگ اسلامی، سازوکارهایی نظیر سازمان‌دهی اردوهای کودکان و جوانان، سمپوزیوم (همایش) های بین‌المللی با ویژگی تنوع فرهنگی، و سازمان‌دهی سفرهای زیارتی برای کودکان مسلمان به کشورهای اسلامی تدارک دیده است، در همین راستا و به منظور ارتقای همبستگی و افزایش همکاری میان کشورهای عضو در این زمینه «صندوق همبستگی دیجیتال اسلامی» را تأسیس کرده است. (معظمی، ۱۳۸۴: ۸۷)

ششم- تقویت و توسعه فرهنگ اطلاعات و ارتباطات اسلامی: از آنجا که سرعت عبور جریان اطلاعات از طریق اینترنت، ماهواره‌ها و شبکه‌های اطلاعاتی دیگر بسیار زیاد است و توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات یکی از ابعاد برجسته جهانی شدن فرهنگی به شمار می‌رود، سازمان آیسسکو از تلاش‌های کشورهای عضو برای تقویت و توسعه فرهنگ اطلاعات و ارتباطات، حمایت کرده و به منظور مقابله با اثرات منفی گسترش شکاف دیجیتالی که تهدیدی برای نابرابری توسعه‌ای جهان اسلام با کشورهای توسعه یافته محسوب می‌شود، سازوکارهایی را تدوین کرده و در زمینه ادغام فرایند همبستگی دیجیتالی جهانی با تأمین منابع مالی و توسعه زیرساختار و تجهیزات و ظرفیت‌سازی نیروی انسانی، با کشورهای عضو مساعدت کرده است.

هم‌چنین به منظور حفظ هویت اسلامی جهان اسلام، تقویت تفاهم، آگاهی افکار عمومی و پایان دادن به تبلیغات خصمانه و حقایق تحریف شده‌ای که از زمان واقعه ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ / ۲۰ شهریور ۱۳۸۰ توسط مؤسسات رسانه‌ای بین‌المللی مطرح می‌شد، در مجامع جهانی گفت‌وگوی واقعی و مجازی شرکت کرده و در راستای ارتقای همبستگی و افزایش همکاری میان کشورهای اسلامی به منظور تشکیل

جامعه اطلاعاتی و ارتباطی، نسبت به تهیه راهبردی متحدالشکل در زمینه اطلاعات و ارتباطات تلاش کرده است.

در مجموع، آیسسکو در بعد فرهنگ و ارتباطات، دارای چهار هدف است:

- احیای فرهنگ اسلامی در تهذیب و تزکیه تمدن بشری؛

- اهمیت دادن به نقش و سهم فرهنگ اسلامی در توسعه و پیشرفت پایدار؛

- ترویج و توسعه اصل تنوع فرهنگی در چارچوب گفتگوی فرهنگها، تمدنها و ادیان؛

- تقویت توانمندی دولت و ملت‌های عضو در بعد فناوری و اطلاعات ارتباطات برای توسعه و پیشرفت

پایدار (تسخیری، ۱۳۸۶: ۵۴)

هفتم- تهیه سند راهبرد فرهنگی جهان اسلام: این سازمان به منظور ساماندهی امور فرهنگی و ارتقای همبستگی اسلامی کشورهای اسلامی، سند راهبرد فرهنگی جهان اسلام را تهیه کرد و آن را به تأیید همه کشورهای عضو رساند. این سند، اهداف وحدت اسلامی مانند وحدت عقیده، وحدت دیدگاهها، وحدت هدف و سرنوشت کشورهای اسلامی را استحکام بخشیده و پیرامون محورهای خودسازی فردی و اجتماعی اسلامی، اصلاح شیوه‌های اندیشه، ساخت نظام فرهنگی، تحقق اصالت اسلامی می‌باشد. هم‌چنین به امت اسلامی این امکان را می‌دهد تا نوآوری‌ها را پذیرفته، از دانش و فناوری جدید الهام بگیرند و امکان حضور و بروز تاریخی داشته و موفقیت کسب کنند.

تأکید «راهبرد فرهنگی جهان اسلام» بر هویت تمدنی - اسلامی بوده و وابستگی و پیوستگی امت اسلامی را با ریشه‌ها، ارزش‌ها و بنیادهای خود عمیق‌تر کرده و همبستگی اسلامی را از نظر فلسفی، اعتقادی، رفتاری و هم‌چنین از نظر روش‌ها و شیوه‌ها و ابزارهای مستحکم می‌کند. (ثاقب، ۱۳۸۴: ۳۱)

در ماده ۱۱ کنفرانس فوق العاده مجازی وزرای خارجه عضو آیسسکو سال ۲۰۲۰/۱۳۹۹ در این رستا آمده است:

"ما موارد ذیل را به سازمان آموزشی، علمی و فرهنگی جهان اسلام، به‌عنوان نهاد تخصصی درزمینه آموزش در جهان اسلام محول می‌کنیم، هماهنگی تلاش‌های کشورهای عضو از طریق تسهیل در تبادل تجربیات و تخصص‌ها تدوین استانداردهای ارزیابی برای نظام آموزشی تعیین دستورالعمل‌ها برای تضمین حق آموزش در شرایط اضطراری و بحرانی، ردیابی نظارت و ارزیابی خطرات ناشی از آن و مشاوره با شرکای مالی و فنی در داخل و خارج از جهان اسلام به‌منظور ارائه راه‌کارهای مؤثر و کارآمد تضمین حق آموزش و یادگیری ما از طرح ائتلاف جامع انسان دوستانه که توسط سازمان آموزشی، علمی

و فرهنگی جهان اسلام به منظور کاهش تأثیر بیماری همه‌گیر کووید-۱۹ بر کشورهای عضو آغاز شده پشتیبانی می‌کنیم." (borna.news مورخ ۱۲ اسفند ۱۳۹۹)

آیسیکو و راهبردهای تحقق همبستگی‌های فرهنگی-تمدنی

از دیگر فعالیت‌های بارز و مهم سازمان آیسیکو، فعالیت‌های فرهنگی این سازمان با هدف و انگیزه ارتقای وحدت اسلامی، از جمله وحدت عقیده، وحدت دیدگاه‌ها، وحدت هدف و وحدت سرنوشت بوده است. در این راستا، سازمان آیسیکو به منظور دستیابی به رسالت خویش، که همانا ارتقای فرهنگی جایگاه جهان اسلام، دسترسی بشریت به فعالیت‌های فرهنگی جوامع اسلامی، توسعه جامع آموزشی و علمی و فرهنگی است، خود را به روش‌های علمی و برنامه‌ریزی‌های راهبردی متعهد کرده و به همین منظور راهبردهایی را در زمینه‌های آموزش، علوم و فرهنگ تدوین و اجرا کرده است. از نمونه راهبردهای تدوین شده توسط این سازمان می‌توان به «راهبرد فرهنگی جهان اسلام» و «طرح راهبردی تکافل و همکاری فرهنگی در خدمت مسائل توسعه‌ای و تمدنی مسلمان» اشاره کرد. هم‌چنین، سازمان آیسیکو راهبرد ویژه‌ای را برای جوامع مسلمان مهاجر تحت عنوان «راهبرد بهره‌گیری از مسلمانان مقیم غرب» و در زمینه فرهنگ و ارتباطات نیز راهبردهایی مانند «راهبرد کنش فرهنگ اسلامی در غرب»، «راهبرد تقریب مذاهب اسلامی»، «راهبرد توسعه اطلاعات و ارتباطات در جهان اسلام»، «راهبرد ارتقای توریسم فرهنگی در جهان اسلام» را تدوین و اجرا کرده است. (کریمی، ۱۳۹۰: ۱۴۸) در ادامه به بررسی راهبردهای اجرایی این سازمان خواهیم پرداخت.

در «راهبرد فرهنگی جهان اسلام» سازمان آیسیکو به اهمیت نقش فرهنگ در توسعه کشورهای اسلامی و در پی آن، حفظ امنیت منطقه‌ای و بین‌المللی تحت لوای توسعه فرهنگی کشورهای اسلامی پرداخته است. در «طرح راهبردی تکافل و همکاری فرهنگی» آیسیکو در جستجوی تحقق چندین هدف از جمله (۱) تمایل به تحکیم و تقویت تلاش‌ها و تحرک راهبردی به صورت دسته جمعی، (۲) افزایش هماهنگی و تکافل در کار فرهنگی، (۳) ایستادگی و مقاومت در برابر عوامل سایش و تفرقه‌انگیز پراکندگی، (۴) تلاش برای تشویق توانمندی بخشش و سخاوت‌مندی در چارچوب تکافل و همکاری، (۵) تأکید بر واجب عینی بودن تکافل و همکاری، (۶) تقویت اصل همکاری در زمینه فرهنگی و تحکیم آن و (۷) حداکثر استفاده از سرمایه علمی و مادی امت اسلامی بوده است. هم‌چنین سازمان آیسیکو «راهبرد توسعه اطلاعات و ارتباطات در جهان اسلام» و «راهبرد ارتقای توریسم فرهنگی در جهان اسلام» را

تدوین و اجرا کرده است که در ادامه به بررسی راهبردهایی که با ارتقای فرهنگ امت‌های مسلمان به برقراری و حفظ امنیت منطقه‌ای و بین‌المللی کمک کرده‌اند، خواهیم پرداخت. (مصفا، ۱۳۷۶: ۲۱۲)

همان‌گونه که پیش‌تر نیز، بیان شد، یکی از مسائل موجود در جهان اسلام عدم همبستگی و وحدت لازم و وابستگی برخی از کشورهای اسلامی عضو سازمان همکاری اسلامی و غیرعضو به دنیای غرب می‌باشد و تلاش سازمان آیسسکو بر هدف ارتقای وحدت و همبستگی با محوریت خودسازی اسلامی چه در زمینه فردی و چه در زمینه اجتماعی، اصلاح شیوه‌های اندیشیدن و فکرکردن می‌باشد.

با اجرای راهبرد فرهنگی جهان اسلام، که در سه عرصه فرد مسلمان، امت مسلمان و تمامی بشریت تدوین گردیده و زمینه‌های فعالیت آن زبان عربی و زبان ملت‌های مسلمان، تبلیغات و رسانه‌های گروهی، مسجد و تربیت ائمه مساجد، میراث و فرهنگ فلسطین، اقلیت‌های مسلمان و گروه‌های مسلمان ساکن در خارج از کشورهای اسلامی، ره‌آوردهای فکری، ادبیات و علوم انسانی، آموزش و پرورش، فرهنگ مردم مسلمان، میراث اسلامی و ... می‌باشد؛ تأکید سازمان آیسسکو بر رهایی از سلطه فرهنگی بیگانه و مقاومت در مقابل خطراتی است که هویت فرهنگی اسلام را تهدید می‌کنند. (فوزی، ۱۳۷۷: ۸۷)

آیسسکو با اجرای این راهبرد و ارتقای فرهنگ اسلامی در میان ملت‌های مسلمان و سایر کشورها از طریق نهادهای مذهبی، سیاسی، قضایی، قانون‌گذاری و اجرایی و هم‌چنین تأسیس نهادها و مراکز فرهنگی و آموزش‌های لازمه در مقاطع گوناگون و تدریس علوم اسلامی در مدارس و حمایت و پشتیبانی از تمدن و فرهنگ اسلامی و تربیت خانوادگی و اجتماعی، به ارتقای بینش اسلامی و وحدت و همبستگی مسلمانان یاری رسانده و همان‌گونه که پیش‌تر نیز بیان شد، با ارتقای وحدت و همبستگی ملت‌های مسلمان، اختلافات جزئی بینشی کاهش یافته و ملت‌های مسلمان با آگاهی بیشتر و بینش و فرهنگ صحیح اسلامی راحت‌تر و بهتر می‌توانند در عرصه منطقه‌ای و بین‌المللی به حفظ صلح و امنیت جوامع اسلامی بپردازند.

راهبرد بهره‌گیری از استعدادهای مسلمان در خارج از جهان اسلام (غرب) که در بیست و نهمین اجلاس وزاری خارجه کشورهای اسلامی که در سال ۲۰۰۲/۱۳۹۲ در خارطوم برگزار گردید، تأیید و در دهمین اجلاس سران کنفرانس اسلامی که در سال ۲۰۰۴/۱۳۹۴ در پوتراجایا، مالزی مورد تصویب قرار گرفت به فرار یا مهاجرت مغزها از کشورهای اسلامی به سمت غرب و مشکلاتی که به سبب افزایش این فرار در کشورهای مسلمان ایجاد شده و منجر به تحمیل برخی شرایط، تضمین‌ها و مشکلات به جهان اسلام

گشته پرداخته و متذکر می‌شود که این امر برای جهان اسلام پذیرفتنی نیست؛ چرا که پتانسیل استعدادی که باید در کشورهای مسلمان استفاده شود، توسط دنیای غرب مورد بهره‌برداری قرار گرفته است. انگیزه سازمان آیسکو از اجرای این راهبرد تقویت رابطه مهاجران با کشورهای خویش و بهره‌گیری از استعداد این افراد در زمینه‌های گوناگون در جهت منافع جهان اسلام بوده و با ایجاد شبکه‌های تبادل کارشناسی تلاش کرده تا هم نیازهای این استعدادها را در زمینه‌های علمی، آموزشی و فرهنگی برطرف کرده و از سوی دیگر، ایشان را به مشارکت در آموزش‌های علمی مناسب برای جهان اسلام تشویق نماید. در اجرای این راهبرد تلاش شده تا شاخصه‌ها و علل مهاجرت استعدادها بررسی شود و به برطرف کردن دلایل عمده آن مانند دلایل آموزشی، دلایل علمی و اقتصادی پرداخته شود تا بدین نحو از تکرار کشورهای و عدم همکاری آنان با یکدیگر، شکنندگی ساختار کشورها که به سبب دریافت و اتکا به وام‌های خارجی و استفاده از کارشناسان خارجی و سرمایه‌گذاری‌های بین‌المللی ایجاد شده، ممانعت شود. اجرای این راهبرد نتایج مثبتی هم‌چون کاهش انحصار تعالی و خلاقیت و در اختیار گرفتن آن توسط یک نژاد، رنگ، کشور، استفاده از نیروی علمی استعدادهای مسلمانان مهاجر در تقویت گفت‌وگوی تمدن‌ها و تبادل فرهنگ‌ها را به دنبال داشته است. (مدوحی، ۱۳۷۶: ۱۲۷)

الف- طرح راهبردی تکافل و همکاری فرهنگی: حمایت از جامعه اسلامی در برابر عوامل نفوذی و جدایی این عوامل به واسطه پشتیبانی از فرهنگ اسلامی، یک تکلیف دینی و جهاد در راه خدا است. (کمیسیون ملی آیسکو، ۱۳۸۷: ۳۶)

اسلام برخی فرائض و احکام مانند تعاون، مشارکت، تکافل و همکاری را برای مسلمان وظیفه دانسته و چنین وظایفی را واجب کفایی نامیده است و همان‌گونه که دیده می‌شود با وجود آن که این فرائض به عنوان واجب کفایی تکلیف شده‌اند، لیکن انجام آنها در جوامع اسلامی کم شده است و می‌توان گفت بخشی از این موضوع به عدم وقوف و آگاهی مسلمین باز می‌گردد. از آنجا که تکافل و همکاری فرهنگی از واجبات کفایی است، لازم است تا به منظور جلوگیری از هر گونه سوء تفاهم نسبت به این تفکر که آن از کفایت به وجوب تبدیل شده است، جایگاه آن را در میان واجبات کفایی بررسی و تبیین نمایند. در واجبات کفایی، مسئولیت تضامنی بوده همه افراد و نهادها با یکدیگر همکاری می‌کنند و در صورتی که مسلمانان به اهمیت آنها وقوف داشته باشند و به این آگاهی برسند که انجام دادن این تکالیف موجب خیر و منفعت برای تمامی آنها است و نقش مهمی در سربلندی و عزت ایشان دارد، به یقین انجام این

واجبات در میانشان پررنگ تر می شود. (کمیسیون ملی آیسکو، ۱۳۸۷: ۳۸) در ادامه به بررسی نقش راهبرد تکافل و همکاری فرهنگی که توسط سازمان آیسکو تدوین گردیده، بررسی خواهیم کرد. از دیگر طرح‌های سازمان آیسکو «طرح راهبردی تکافل و همکاری فرهنگی در خدمت مسائل توسعه‌ای و تمدنی مسلمانان» است که ابتداء لازم است واژه تکافل را اندکی بررسی کرده و به معنای لغوی و اصطلاحی آن پردازیم و آن‌گاه راهبرد حاضر را تبیین نماییم.

کفالت از واژه «کفل» و در معنای عام عبارت است عهده دار شدن. (راغب اصفهانی، ۱۳۷۴، ج ۴: ۵۳) این واژه، بدون تشدید به معنی تضمن ها و به معنی ضمانت است. (راغب اصفهانی، ۱۳۷۴، ج ۴: ۵۴) هم‌چنین به معنی ضمانت و عهده‌دار بودن بر انسان است. (قرشی، ۱۳۷۱، ج ۱: ۱۳۲) در اصطلاح فقها به معنی شخص بالغ و رشید است به احضار کسی که حضورش در جلسه صدور حکم لازم است و متعهد می‌شود. (کمیسیون ملی آیسکو، ۱۳۸۷: ۲۶) هم‌چنین در معنای عام بدین معناست که شخص کفیل ملزم به پرداخت بدهی شخص وام گرفته است و یکی از جنبه‌های تضامن اجتماعی به حساب می‌آید. بدین معنا که بنا بر یک پیمان ضمنی بین افراد جامعه، ضامن بدهی بدهکار، متعهد به پرداخت بدهی او می‌شود. (کمیسیون ملی آیسکو، ۱۳۸۷: ۲۶)

حال پس از تفسیر لغوی و اصطلاحی کفالت به بررسی تکافل و همکاری در آیسکو می‌پردازیم. تکافل و همکاری پیمان ضمنی است که به واسطه آن هر طرف متعهد و ملزم به انجام تکلیفی مبتنی بر توان خود است. بر این اساس «تکافل و همکاری» در زبان عربی مشارکت دو طرف در انجام دادن عملی است و بر این اساس، تکافل اجتماعی، عهد و پیمان ضمنی بین همه افراد یک جامعه است و مراد از تکافل و همکاری فرهنگی نوع خاصی از تکافل و همکاری است که در زمینه فرهنگی انجام می‌شود، به بیان دیگر، هر فردی سهم خود را در حد توان خود در حمایت و پشتیبانی از کار فرهنگی در سایر کشورهای مسلمان برعهده گرفته و به تنوع فرهنگی موجود احترام می‌گذارد. (کمیسیون ملی آیسکو، ۱۳۸۷: ۲۷)

تکافل در این راهبرد، در حقیقت تعاون و همکاری و مشارکت میان مردم، دولت‌ها و بنیادها با هدف انجام طرح کلی تمدن و حمایت از بنیادهای فرهنگ اسلامی در برابر خطرات موجود است که جهان اسلام با آن مواجه است و کسانی که از قدرت بیشتری برخوردار هستند کفالت را برعهده می‌گیرند و در ارتقای تعالی و افزایش درک و آگاهی عموم مسلمانان تلاش می‌کنند. در حقیقت تلاش مزبور بر پایه

احکام دینی و با هدف افزایش محتوای گفتگوها و مشارکت و عمل متقابل و ارتقای هم‌زیستی میان فرهنگ‌ها و تمدن‌های گوناگون انجام می‌شود.

مهم‌ترین انگیزه‌های سازمان در اجرای این راهبرد را می‌توان به شرح زیر نام برد:

۱. تحکیم و تقویت تلاش‌ها و تحرک راهبردی به صورت دسته جمعی
 ۲. افزایش هماهنگی و تکامل در کار فرهنگی
 ۳. ایستادگی و مقاومت در برابر عوامل تفرقه انگیز پراکنندگی
 ۴. تشویق توانمندی بخشش و سخاوتمندی در قالب تکافل و همکاری
 ۵. تأکید بر واجب عینی بودن تکافل و همکاری
 ۶. توفیق اصل همکاری در زمینه فرهنگی و تحکیم آن
 ۷. نشان دادن جامعه مدنی در تکافل و همکاری فرهنگی
 ۸. استفاده از سرمایه علمی و مادی امت اسلامی (کمیسیون ملی آیسسکو، ۱۳۸۷: ۴۳)
- اجرای راهبرد تکافل و همکاری فرهنگی با خود اصولی هم‌چون برادری ایمانی، تعاون بر نیکوکاری و تقوی، احسان الزامی و داوطلبانه، مشورت و نصیحت کردن و یاری یکدیگر، فداکاری و ایثار، عشق نسبت بر برآورده کردن نیازهای دیگران و تشویق نسبت به علم آموزی و گسترش آن را به همراه دارد.
- (کمیسیون ملی آیسسکو، ۱۳۸۷: ۵۱)
- طرح راهبردی مذکور با انگیزه‌های فوق‌الذکر به منظور ایستادگی در برابر هرج و مرج فرهنگی که به سبب جهانی شدن اقتصاد و تجارت، بدون مبانی معقول و ضوابط و مقررات سالم در حال پیشروی بوده است و تحمیل سلطه نظم جهانی که در تلاش بود تا با استفاده از تمام ابزارهایی که در اختیار دارد، بر دنیا تحمیل نماید و بدینوسیله جهان غرب به هدف خویش که تحمیل یک الگوی فرهنگی جهانی واحد و بدون توجه به ویژگی‌های فرهنگی، دینی و تمدنی ملت‌ها بود، و بیشترین بخش فشار را نیز بر جهان اسلام وارد می‌آورد، تدوین گردید. از آنجاکه نقش فرهنگ اسلامی کم رنگ شده و به سبب وجود ضعف هماهنگی در زمینه‌های خدمت به فرهنگ دینی میان کشورهای اسلامی، که به دلیل درگیری‌ها و خصومت‌ها و تفاوت‌های موجود در نظام‌ها و نفوذ بیگانگان بر برخی از کشورهای مسلمان، و عدم حمایت و پشتیبانی مناسب بنیادها، سازمان آیسسکو با تدوین راهبرد مذکور تلاش کرده است تا با ترویج فرهنگ اسلامی و استفاده از رسانه‌های اطلاع‌رسانی، وحدت و همبستگی را میان ملت‌های

مسلمان ارتقا بخشیده و در حقیقت اجرای این راهبرد تمدن اسلامی را مجدداً درخشان تر کرده و موجب ارتقای فرهنگ اسلامی گردد. (لر، ۱۳۸۲: ۱۴۳)

ب- راهبرد پاسخ‌های فرهنگی اسلامی در خارج از جهان اسلام: راهبرد کنش فرهنگی اسلامی در خارج از جهان اسلام با هدف حفظ اصالت و اصل فرهنگ اسلام و حفظ و حراست از این فرهنگ توسط مهاجران مسلمان و اصلاح تفکر عمومی جهان غرب در رابطه با فرهنگ اسلام و اصلاح نسل‌های در حال رشد در غرب از طریق اشاعه فرهنگ اسلام، به سبب توجه سازمان آیسسکو به اقلیت‌های اسلام و مسلمان مهاجر، تدوین گردیده است. مخاطبین این راهبرد گروهی از مسلمانان هستند که به دلایل مختلفی مانند کار، تجارت و یا فرار یا مهاجرت مغزها به جوامع اروپایی مهاجرت کرده و زندگی برخی از گروه‌های نامبرده به اقامت دائم در کشورهای اروپایی منجر شده است. (کریمی، ۱۳۹۰: ۱۶۸)

به سبب برداشت غلط جوامع غرب از اسلام و گسترش اخبار نادرست در خصوص اسلام به ویژه در رابطه با رفتارهای خشونت‌آمیز و تروریستی و گسترش این اخبار توسط رسانه‌های غربی، همیشه مشکلاتی مانند ممانعت از حضور دختران محجبه در مدارس و دانشگاه‌ها و یا عدم اجازه ساخت مساجد یا مراکز فرهنگی اسلامی برای مسلمانان مهاجر غرب، وجود داشته است؛ لذا سازمان آیسسکو با تدوین این راهبرد و با تمرکز بر حوزه‌هایی هم‌چون زبان عربی به عنوان مشخصه هویت اسلام و تعامل با دیگر فرهنگ‌ها و تمدن‌ها و با استفاده از ابزارهایی مانند مؤسسات آموزشی و مراکز فرهنگی و به ویژه مساجد در صدد اجرای دیپلماسی فرهنگی و گفت‌وگوی فرهنگی میان اسلام و غرب برآمده است، چرا که با گسترش رخنه میان اسلام و غرب در حقیقت زندگی و هم‌زیستی میان مسلمانان مقیم و دیگر ساکنان به خطر خواهد افتاد. (کریمی، ۱۳۹۰: ۱۷۱)

در راستای اجرای این راهبرد سازمان آیسسکو بر آموزش تاکید بسیاری داشته و برای دستیابی به این هدف هم بر روی زنان، خانواده و نسل‌های بعدی که در غرب متولد شده‌اند سرمایه‌گذاری کرده و به منظور اجرای صحیح این شیوه برنامه‌های کوتاه مدت و میان مدت برای مهاجران تدارک دیده است. هم‌چنین در این راهبرد یکی از حوزه‌هایی که از اهمیت بسیاری برخوردار بوده، حوزه دعا و استفاده از ائمه جماعت توانمند و کاربلد با ارتباط بالا به منظور انتقال پیام اسلام بوده است و هم‌چنین بهره‌برداری بهینه از مساجد در اشاعه فرهنگ اسلامی و برگزاری نماز جماعت با تأکید بر انجام این مراسم به عنوان ستون اصلی دعا بوده است. سازمان آیسسکو با استفاده از رسانه‌ها و نقش رسانه‌ها در تبلیغات، در این راهبرد تمامی تلاش خود را انجام کرده تا با استفاده از این ابزار، هرچه بهتر بتواند پیام اسلام را به

جهانیان انتقال دهد، بدین منظور فرستنده‌های پخش رادیو تلویزیونی اسلامی بین‌المللی و کانال ماهواره‌ای اسلامی ۲۴ ساعته به چند زبان راه‌اندازی کرده است. کریمی، ۱۳۹۰: ۱۸۰)

نتیجه‌گیری

مقایسه فعالیت سازمان همکاری اسلامی در نگاه کلی با فعالیت آیسسکو در نگاه جزئی نشان می‌دهد که سازمان همکاری اسلامی به دلیل اتخاذ رویکردها و اجرای برنامه‌های اقتصادی و سیاسی، توفیق کمتری نسبت به آیسسکو داشته است. دلیل این امر به اتکای آیسسکو به رویکردها، برنامه‌ها و راهبردهای فرهنگی برمی‌گردد. نکته دیگری که از این توضیح قابل دریافت است این که آیسسکو به جهت کاربست دیپلماسی فرهنگی یا پیشبرد مقاصد خود در بستر رایزنی‌های فرهنگی در طول تاریخ حیات سازمان توانسته است نسبت به سازمان همکاری اسلامی که اغلب دیپلماسی سیاسی یا اقتصادی را دنبال می‌کند، موفق‌تر عمل نماید. (مردوخی، بی تا: ۱۲)

پیش از این گفتیم از ابعاد مهم و شاید مهم‌ترین بعد جهانی شدن یا جهانی سازی، مقاصد فرهنگی است. در واقع، مقاصد فرهنگی یا تحمیل فرهنگ غرب بر مسلمانان از اهداف تردید ناپذیر جهانی شدن یا جهانی سازی است از این رو، مبارزه علیه آن یا مقاومت در مقابل آن بیش از این که به قوت سیاسی نظامی و اقتصادی مربوط باشد به قوت فرهنگی متکی است. در حقیقت، فکر و اندیشه، فرهنگ و تمدن مقدم در مبارزه و مقاومت علیه غرب است لذا هر گونه اقدام فرهنگی مشابه آن چه در آیسسکو دیده‌ایم به موفقیت نزدیک‌تر می‌شوند تا اقدامات دیگر البته آیسسکو نتوانسته است تضادهای فرهنگی موجود در کشورهای عضو را به کلی از بین ببرد ولی توانسته است آن را کاهش دهد.

تجربه نسبتاً موفق آیسسکو نشان می‌دهد که کشورهای عضو برای رتقاء همبستگی در زمین اقتصاد، سیاسی و نظایر آن باید به فرهنگ اقتصادی و فرهنگ سیاسی توجه بیشتری مبذول نمایند، به آن دلیل که جهان دریافته رمز موفقیت در سیاست کمتر دیپلماسی سیاسی و بیشتر توجه به دیپلماسی فرهنگی است لذا آیسسکو همپای این تجربه جهانی به برجسته کردن کاربست دیپلماسی فرهنگی روی آورده هرچند خود به انبوه تعارض‌های فرهنگی از قبیل زبان و سخن، آداب و رسوم، سبک و منش در بین کشورهای عضو که برخی داخلی و برخی دستاورد غرب است، آگاه است و البته برتری رسانه‌ای غرب راه پرفراز و نشیب سازمان همکاری اسلامی در چارچوب سازمان‌های فرهنگی چون آیسسکو را دوشوار کرده است.

تأکید مضاعف و درست سازمان همکاری اسلامی و آیسسکو به فرهنگ، مؤید توجه کشورهای عضو به نقش و جایگاه فرهنگ در تعیین هویت مسلمانان است. بدیهی است به هر میزانی که فرهنگ اسلامی دچار آسیب یا استحاله شود به همان میزان، هویت اسلامی کشورهای عضو سازمان همکاری اسلامی در معرض خطر بیشتری قرار می‌گیرد لذا کشورهای عضو از این حیث ناچارند به فعالیتهای فرهنگی و کاربست فرهنگ در قالب دیپلماسی توجه بیشتری به عمل آورند تا با حفظ هویت خویش، بقای خود را تضمین نمایند.

کتابنامه

- آشوری، داریوش (۱۳۷۹). دانشنامه سیاسی، تهران، مروارید.
- امجد، محمد (مهر ۱۳۸۸). نظریه همگرایی و سازمان کنفرانس اسلامی، تهران، گنجینه معارف.
- بروجدی، مصطفی (اردیبهشت ۱۳۸۶). «انسجام به جای وحدت: راه کار واقع بینانه برای نزدیکی کشورهای عضو سازمان همکاری اسلامی»، همشهری دیپلماتیک، س ۲، ش ۱۳.
- بیات، عبدالرسول و دیگران (۱۳۸۱). فرهنگ واژه‌ها، قم، مؤسسه اندیشه و فرهنگ دینی.
- پاکباز، روبین (۱۳۷۸). فرهنگ معاصر، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- تسخیری، محمدعلی (اردیبهشت ۱۳۸۶). «همکاری اسلامی؛ پیگیری وحدت اسلامی در بستر تقریب مذاهب»، همشهری دیپلماتیک، ش ۱۳.
- ثاقب، حسین (بهمن و اسفند ۱۳۸۴). بررسی میزان مشارکت درون گروهی و عضویت کشورهای عضو سازمان کنفرانس اسلامی در همگرایی‌های منطقه‌ای، بررسی‌های بازرگانی.
- راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۳۷۴). مفردات الفاظ قرآن، تهران، انتشارات مرتضوی، ج ۴.
- راهبرد فرهنگی جهان اسلام (۱۳۸۰). ترجمه محمد مقدس، گردآورنده سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی، تهران، انتشارات الهدی.
- سلیم، محمدالسید و دیگران (۱۳۷۶). سازمان کنفرانس اسلامی در جهان متغیر، ترجمه حسن رضایی، تهران، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت خارجه.
- سووه، توماس (۱۳۵۴). فرهنگ اصطلاحات اجتماعی و اقتصادی، ترجمه م. آزاده، تهران، مازیار.
- شوشتری، سیدمحمدجواد (۱۳۸۳). کاستی‌های و بایسته‌های فرهنگی جهان اسلام، سازمان کنفرانس اسلامی، تهران، امیرکبیر.
- علی بابایی، غلامرضا (۱۳۶۵). فرهنگ علوم سیاسی، تهران، ویس.
- علی‌زاده، حسین (۱۳۷۷). فرهنگ خاص علوم سیاسی، تهران، روزنه.

فوزی تویسرکانی، یحیی (۱۳۷۷). سازمان کنفرانس اسلامی؛ ساختار، عملکرد و روابط آن با ایران، تهران، مرکز اسناد انقلاب اسلامی.

قربانی شیخ نشین، ارسلان و سیمبر، رضا (۱۳۹۰). ایران و همگرایی در سازمان همکاری اسلامی، تهران، دانشگاه امام صادق (ع).

قرشی، علی اکبر (۱۳۷۱). قاموس قرآن، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ج ۱.

کاظمی، سید علی اصغر (۱۳۷۰). نظریه همگرایی در روابط بین‌المللی؛ تجربه جهان سوم، تهران، قومس.

کالینز، جان ام. (۱۳۷۰). استراتژی بزرگ (اصول و رویه‌ها)، ترجمه کورش بایندر، تهران، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت امور خارجه.

کریمی، غلامرضا (۱۳۹۰). بررسی راهبردهای فرهنگی سازمان آیسسکو از منظر همکاری جمهوری اسلامی ایران، تهران، پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.

کمیسیون ملی آیسسکو (۱۳۸۷). طرح راهبردی تکافل و همکاری فرهنگی در خدمت مسائل توسعه‌ای و تمدنی «سیاست‌های فرهنگی جهان اسلام؛ زیربناهای دیروز و ساختن فردا»، تهران، کمیسیون ملی آیسسکو در جمهوری اسلامی ایران.

لر، مریم (۱۳۸۲). بررسی علل عدم موفقیت فعالیت فرهنگی بین‌المللی در سازمان‌های دولتی موازی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات.

مردوخی، بابیزید (بی تا). سازمان کنفرانس اسلامی نگاهی از درون، نشریه نگاه نو، ش ۳۵.

مصفا، نسرین (پاییز ۱۳۷۶). سازمان کنفرانس اسلامی و همکاری با سازمان ملل متحد، مجله سیاست خارجی، س ۱۱، ش ۳.

معظمی، حبیب (فروردین و اردیبهشت ۱۳۸۴). رویکردی جدید در کاربرد ارتباطات و فرهنگ در خدمت منافع ملی: آموزشی دیپلماسی؛ چشم‌انداز، تهران، سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی.

ممدوحی، فرزاد (۱۳۷۵). سازمان کنفرانس اسلامی، چ ۲، تهران، وزارت امور خارجه (کتاب سبز).

موثقی، سیداحمد (۱۳۹۴). اندیشه اصلاح و راهبرد وحدت و همبستگی در جهان اسلام، قم، مؤسسه بوستان کتاب.

وزارت امور خارجه (۱۳۷۳). سازمان کنفرانس اسلامی؛ آشنایی با کنفرانس اسلامی، تهران، وزارت امور خارجه، مؤسسه چاپ و انتشارات.

SESCO: (2007), 25 years of Achievements, Kingdom of Morocco, ImprimElite.

ISESCO: (2007), Report of Directo General on ISESCO's Efforts in the Field of the Implementation of the Strategy for Islamic Cultural Action Outside the Islamic World, ICC 6/2009/3.3.

www.borna.news